

İSLAM'IN EKONOMİK DÜZENİ

<"xml encoding="UTF-8?">

İSLAM'IN TOPLUMSAL EKONOMİK DÜZENİ

1-İslamî İktisadın Nizamı

İslam'ın toplumsal ekonomik düzeninden maksat; vahiy ve ilahî talimatlar yoluyla son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.a) vasıtasıyla bizlere ulaşan ahkâm ve şer'î kanunların bütünüdür. İktisat, lügatta; "kasede" maddesinden türeyip, "orta yol", "haddi aşmamak" ve "kolay yol" manasına gelmektedir. "Muktesid"; "mutedil" ve "iktisad" da "itidal" manasınadır.

İslam'ı kayıttan maksat da, toplumsal adalete bağlı olan iktisat hayatındaki temel kaidelerin hepsidir.

Binaenaleyh İslam, toplumsal adalet dini olduğundan dolayı her çeşit zulüm ve adaletsizliğin önünü alması ve herkesi kendi hakkına kâmil olarak ulaştırması için mali meseleler ve alış satış hakkında bazı kanunlar koymuştur.

2-Mal ve Servet

Mal, insanın; yemek, elbise, mesken vs. gibi kendisine ihtiyaç duyduğu zaruri şeylerden biridir.

Kur'ân'ın tabiriyle mal, geçimin kıvam ve sütunudur. "Öyle mal ki, Allah sizin için kendileriyle geçiminizi sağlamaya destekleyici bir araç kılmıştır."[1]

Yine mal, dünyevî hayatın ziynetidir: "Mal ve evlat dünya hayatının ziynetidirler."[2]

İslam açısından mal, ihtiyaçları gidermek ve insanlara yardımda bulunmak için hedef değil, bir vesiledir. İslam iktisadının nizamına uyan, meşru yoldan mal ve servet elde eden ve o malı doğru ve şer'î olan bir yolda harcayan kimseyi hem Allah sevmektedir ve hem de insanlar.

Nitekim eğer bir kimse yaşantısında mal ve serveti kendisine hedef edinir veya haram yollardan mal elde eder veya o malı haram ve kötü yollarda harcarsa veyahut o maldan toplumun hakkını ödemez, humus ve zekât vermezse, Allah'ın ve insanların gazap ve kınamasına uğrar.

3-İş ve Çalışmak

İş ve çalışmak, rızık elde etmekte temel bir unsurdur. İşte bu yüzden İslam, işe ve çalışmaya çok önem vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Öyleyse yeryüzünün omuzlarında yürüyün ve O’nun rızıkından yiyin.”[3]

Yani rızık elde etmek için işe ve çalışmaya başlayın. Meşru olan her maddi veya manevi iş ve çalışmak, İslam açısından iş sayılmaktadır. Binaenaleyh toplum, İslam nazarında, hukuk ve meziyetler açısından eşit olmasalar bile insanlık açısından eşittirler.

İslamî toplum kesinlikle sermayedarlık ve komünistlik rejimi gibi işçi ve işveren olarak iki sınıfa taksim edilmemektedir. Böyle olursa daima bu iki sınıfın arasında kavga, husumet ve tezat olur.

Ama İslamî bir toplumda demirciden cumhurbaşkanına kadar herkes işçi ve birbirinin yardımcısı sayılmaktadır.

Dilencilikle ve faydası olmayan işler yoluyla mal kazanmak, İslam’da nehyedilmiştir. Çalışmaktan aciz olan kimseler için Beytül-maldan bir hak tayin etmek ve işsizlere iş bulunana kadar yardımda bulunmak devletin vazifesidir.

İslam, insanları çalışmaya, özellikle el işlerine, çiftçiliğe ve ticarete teşvik etmektedir. İslam Peygamberi (s.a.a), bizzat kendisi çobanlık yapmış, ticaret işleriyle uğraşmış ve Medine camisini yaparken ve hendek kazarken diğer Müslümanlardan daha çok çalışmıştır. Hz. Ali (a.s) da ziraat ve sulamak işleriyle meşgul olmuştur.

4-İslam’da İş ve İşçinin Önemi

Resulullah (s.a.a) buyurmuş ki: “Ben işçinin elini öpüyorum. Esnaf, Allah’ın habibidir. Emin tacir ve doğru konuşan müslüman kıyamet günü şehitlerle beraberdir.”

Bu hususta imam Humeynî’nin 11 Ferverdin 1358’deki konuşmasından derleme:

"İş, Hak Teala'nın cilvesine benzer. Allah-u Teala, işin mebdesidir. Ülkelerin işleri işçi ve çiftçiler eliyle idare edilmektedir. İslam, siz (işçi ve çiftçiler) için çok değer vermiştir... İş ve işçi, tabiattan önceki bütün âlemlerde (olduğu gibi) tabiattan sonraki bütün âlemlerde de mevcuttur...

Âlemlerdeki bütün varlıklar, işten var olmuştur... İş âlemin bütün işlerinde dehaleti olan varlığa benzer... Gayb âleminin varlıkları, gaybî çalışmalarla tahakkuk bulmuştur..."

5-İslam Açısından İşin Şartları

İslam açısından her iş ve iktisadi bir amel, meşru olmalıdır. Yani insanlar için yararlı olmalı ve hiçbir kimseye zarar vermemelidir. Çünkü İslam'da zarar ve ziyan yoktur. İslam hükümetinde İmam ve Velayet-i Fakih, insanların maslahatına aykırı olan her işin önünü alabilir.

Mesela halkın sıhhatine bir zarar dokunmaması ve çevrenin havası kirlenmemesi için şehirlerdeki tuğla ocağının çalışmasının önünü alabilir veya vergi almakla servetin temerküz etmesine (yığılmasına) mani olabilir.

İslam bu şartlarla Müslümanları başkalarına zarar ve ziyan vermeden helal bir mala ulaştırmak için onlara doğru bir yol çizmiştir.

Bir taraftan da, insanlardan, güçleri miktarınca çalışıp çaba sarf etmelerini ve işleri güzel yapmalarını istemektedir. Çünkü işin neticesi, sadece insanın kendisine değil belki topluma da aittir.

Elbette İslam, sermayedarlık rejimi gibi insanı bir mekanik araç yapmak istemiyor. Belki tüm gücünü kullanmak, iman ve ahlak ışığında kendi ihtiyaçlarını gidermek ve toplumun ve kendi kardeşlerinin

zorluk ve sorunlarını gidermek için insanı çalışmanın semeresinden alı koyan ve neticede toplumu ve ümmeti daha fazla çalışıp çaba göstermekten mahrum bırakan Marksistlik rejiminin aksine, insana özgürlük vermektedir. Hâlbuki bütün insanlar, tabii olarak cismi ve fikri kudret açısından birbirleriyle farklıdır.

Eşit hukuk vermekle güçlü kimselerin faaliyet ve işe olan alakaları ve onlarla başkaları arasındaki olan rekabet ve çok çalışmak hissi oldukça azalmaktadır ve toplumun üretimine hayli bir zarar vermektedir.

Nitekim bu eşitlik Rusya’da iktisat çarkının felç olmasına sebep oldu. Çok az bir müddetten sonra üretim işlerinde noksanlık ve eksiksizliğe duçar oldu. Stalin 1931 yılındaki bir konferansında şöyle dedi:

“İlerleme seyrinde, işin metodundaki hatalarımızı ve ondaki vücuda gelen ihmalkârlık ve gevşekliği anlamış olduk.”

Daha sonra şöyle ilave ediyor: “Eğer kendimiz için sanaî kudret vücuda getirmek istesek, ücretin yapılan işe göre tayin edilmesi gerekir, işçinin ihtiyacı miktarınca değil.”[4]

Komünizm partisi, görüşünü, Mark’sın şu meşhur nazariyesinden; “Herkesin ücreti onun ihtiyacı miktarıncadır” değiştirdikten sonra 1936 yılında işçiler hakkında şu kanunu resmen ilan etti: “Her şahıs, gücü miktarınca çalışmalı ve yaptığı iş miktarınca çalışmalı ve yaptığı iş miktarınca ücret almalıdır.”[5]

Lenin de bu hususta Mark’sın sözünü, yaşam için muhalif bilip onu reddetmiştir.[6]

6-İşi Seçmekte Özgürlük

İslam açısından insanlar birbirleriyle farklıdırlar, herkes bir iş için yaratılmıştır, herkes birbirine muhtaçtır. İslamî bir hükümette çevrenin şartları, herkesin tam bir özgürlükle istediği iş yapabileceği şekilde olması gerekir.

Her işin, daha güzel netice vermesi ve toplumun daha fazla üretime sahip olması için, o iş kendi uzmanına bırakılmalıdır. Allah-u Teala bu hakikate işaret ederek şöyle buyurmuştur:

“İnsanlardan bir bölümü (diğer) bir bölümünü teshir etmesi (onlara iş gördürüp, görev ve sorumluluk yüklemesi) için, bir bölümünü bir bölümü üzerinde derecelerle yükselttik, Rabbi’nin rahmeti, onların toplayıp yığmakta olduklarından daha hayırlıdır.”[7]

Yani Allah-u Teala insanları, yüce hikmetiyle, istidat açısından farklı yaratmıştır; öyle ki onlardan her biri diğerine ihtiyaç olan işi yapıyor, bunun karşısında başkaları da kendisinin ihtiyaç duyduğu işi yapıyor.

Binaenaleyh, herkes bir taraftan birbirlerine muhtaç oldukları gibi, diğer taraftan da birbirlerinin hizmetindedirler. Mesela marangoz, ekmekçi, demirci vs.

kimseler, çocuklarının eğitim ve öğretimi için öğretmenleri istihdam ediyorlar; bunun karşısında öğretmenler de işçileri, kendi ihtiyaçlarını gidermek için onları işe alıyorlar; neticede birbirlerinin yaşamalarını tekmil ediyorlar.

Bu felsefeyle, sınıfsal özellikler ve bir grubun kendisini başka bir gruptan üstün görmesi ve bununla iftihar etmesi, İslamî bir hükümette ortadan kalkıyor. İnsanların birbirlerinden üstünlükleri sadece takva, doğruluk ve temizlikledir.

Böyle bir muhitte herkes, kendisini hor-hakir görmeksizin ve kendisinde bir eksiklik duymaksızın sevdiği işin peşine gidip toplum için daha yararlı olabiliyor.

7-İşçilerin Hakları

İslam, işçilerin hakları hususunda şöyle buyuruyor:

a) “Ey iman edenler, akidleri yerlerine getirin (yaptığınız antlaşmaların üzerinde durun) [8]

b) “İnsanların eşyalarını (haklarını) eksiltmeyin.” [9]

c) “İşçinin hakkını teri kurumadan verin.”

Bu düsturların yanı sıra, İslamî bir hükümette, adaleti hâkim kılmakla mükelleftirler. Yani bu önderler, işçilerin, rahatlıkla kendi haklarına ulaşabilmeleri için yaşadıkları bölgeyi ıslah etmelidirler.

İş ve Sermaye Şirketi

İşçinin hukuku, işverenin veya fabrika sahibinin hukuku gibi müstakimen üretimle uygun olarak

önceden belirlenmeden tayin edilebilir mi?

Evet, İslamî iktisatta, muzarebe (Bir taraftan sermaye, bir yandan da emek etmek yerine, hareketsizlik ve ümitsizlikle dolu bir muhit vücda getirdiler.

8-İslamî İktisatta Ahlakî Esaslar

İktisadî İslamî nizamda, işin önemli imtiyazlarından diğeri biri de onun ahlakî, iman, fedakârlık, ihsan ve kardeşlik esasları üzere olmasıdır.

İslam ve Kur'ân açısından iş ve amel, Allah'ın ve insanların rızasını kazanmak, dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek için; iman, temizlik, ahde ve andlaşmaya vefa etmek ve diğeri ahlakî düsturlara uygun olmalıdır.

Eğer amel doğru yapılmaz, az iş yapılmakla insanların hakkı zayi olur veya işlerde hile yapılırsa o zaman o işi yapan (ahirette) ziyan görenlerden olur.

Bu, ahlakî esaslara dayalı olmayan sermayedarlık rejiminin hilafıdır. Görüyoruz ki Amerikalı sermayedarlar, mümkün olan her yolla, mesela namus satmak, seksi işlerle meşgul olmak, eroin alıp satmak, halkı istismar etmek, rüşvet yemek, ihtikâr vs. yollarla para elde ediyorlar ve bunlarla birlikte çok az bir cezaya tabi tutuluyorlar.

Eğer zahirde iyi davranıyorlarsa da bu, ahlakî esasları riayet etmek için değildir; hedef, müşteri celbetmektir. Yine görüyoruz ki, mal ve servet elde etmek için daima silah üretiyorlar ve onları satmak için mazlum insanlar arasında savaş çıkarıyorlar.

Bu zalim rejimin ve kayıtsız şartız olan özgürlüğün karşısında, onun zıddı olan komünistlik rejimi vücda geliyor ve her çeşit özgürlüğü insandan alıyor. Bu özgürlüğü elden almanın da fertlere ve topluma olan zararı oldukça çoktur.

Öyle ki bu son zamanlarda bile Rusya hükümdarları kendi yanlışlıklarını anlayarak çiftçilere; ziraat yapmak, ev sahibi olmak, sığır, koyun ve tavuk beslemek için onların her birinin bir miktar yere malik olmalarına ve işçilerin, kendi mahsullerini satmalarına, istedikleri şeyi almalarına ve geri kalan paralarını bankaya yatırarak faiz elde etmelerine müsaade ettiler.

İşte Rusya'nın bu tutumu, Çin'in onu, "komünistlik yolundan saptı" diye suçlamasına sebep oldu.[10]

Bat'ı sınırlı görüşleriyle, Sadr-ı İslam fedakârlarının muhiti gibi bir Medine-yi fazileye ulaşmak için çeşitli mektebler önermiştir, ama şimdiye kadar uzun yıllar geçmesine rağmen halkı, vaat ettikleri o Medine-yi fazileye ulaştıramamışlardır.

Onların muvaffak olmamalarının sebebi; prensiplerinin yanlış ve eksik olmasının yanı sıra İslamî ekonominin esas temellerini çürütmek ve onları bir kenara bırakmaktır.

Gerçek iman, ahlak, fedakârlık ve İslamî uhuvvet; kanunların icra olmasının, ferdi ve toplumsal özgürlüğün ve hedefe ulaşmanın yani emniyetli, adaletli ve sulh-u sefalı bir muhite ermenin zaminidir.

Onlar, iman ve fedakârlık yerine mecburen zorbalık ve prultarya'nın şiddeti diktatörlüğüne ve ferdi şahsiyet ve özgürlüğü ortadan kaldırmaya başvurdular. Sulh-u sefa ve sevinç dolu bir muhit yerine; pasif, hareketsiz ve ümitsizlik dolu bir muhit yarattılar.[11]

9-Yeni İktisad[12]

Üstat Mürteza Mutahhari "Mebahis-i İktisad" kitabında şöyle buyuruyor: Hakkında ictihad yapılması gereken müstahdese (yeni çıkan) meselelerden biri de, zamanından iki üç asır geçmeyen yeni sermayedarlık meselesidir. Sermayedarlık, gelişmiş yeni tekniğin mahsulü olan yeni iktisadî ve içtimaî bir olgudur.

Yeni iktisatta sosyalistlerin, yeni sermayedarlığın meşru olmamasına dair delilleri iki asla dayanır:

1- Her şeyin değeri, onun üzerinde yapılan işle eşittir.

2- Yeni sermayedarlıkta ortaya çıkan artık değer, sadece işçinin gücündendir; üretim aracının değerinde hiçbir etkisi yoktur.

Şimdi değer ve artık değer ne olduğuna ve hangisinin değer verme faktörü olduğuna bakalım.

İktisadi değer; bir maddede mevcut olan kıymetten, maddi veya manevi bir iş için itibar edilen paradan ibarettir.

Âdam Smit ve Ricardo'nun ortaya koyduğu ve Karl Marks'ın da onu seçtiği nazariye şudur ki, değer in kaynağı sadece iş tir. Değer in ölçüsü de, eşyaların üzerinde yapılan iş in miktarına bağlıdır; başka bir ibaretle; değer iş le eşittir.

Bu nazariye, çeşitli yönlerden sakıncalıdır, örneğ in:

- 1- Görüyoruz ki, yeni malın (pazara) gelmesiyle eski mallar ve önceki modeller kendi değerlerini kaybediyorlar; gerç i iş aç ısından birbirleriyle öyle bir farkları yoktur. Binaenaleyh, yeni olmak, insanlar için has bir değer taş ımaktadır.
- 2- İki kişı beraber ve aynı miktarda çalış ıyorlar, fakat onlardan biri güzel zevk ve zatî istidat vasıtasıyla iş i güzel yapıyor ve böylece o iş in değ eri ötekisinden daha fazla oluyor.
- 3- Balıklar, orman ağ aç ları, demi ekinler vs. gibi çok şeylerin, insanlar onların üzerinde bir iş yapmaksızın değ er ve kıymetleri vardır; ama onların değ eri, onları toplamak için çekilen zahmetle uygun değildir.
- 4- Bazen buğ day ve arpa gibi iki mahsul için aynı miktarda enerji sarf ediliyor, ama bununla birlikte onların değ eri birbirleriyle farklıdır.
- 5- Değ er ve iş i eş it bilme nazariyesinde, iş e, sadece maddi ve enerji sarf etme aç ısından, yani hayvani ve yük taş ıma yönünden teveccüh edilmiştir.

Bu nazariye gereğ i, bir öküzle ziraat yapan, yeri süren, yeri düzelten ve aynı öküzle harman döven bir çiftçinin payı, iş in planı insanın elinde olmasına rağmen öküzün payı onun payından daha az olmalıdır. Çünkü öküz daha fazla enerji sarf etmektedir. Maalesef bu nazariyede, insanın manevi, istidat, akıl, zevk ve zarafet yönlerine dikkat edilmemiştir.

- 6- Bu görüş, insanın asıl hareketini, hep üretimde, iş te ve iktisadi yararlarda sanan

Materyalizm'e dayalıdır. Her yerde ona dayanıyorlar, hâlbuki iktisadî menfaatler, insanı tahrik eden şeylerden sadece biridir ve bütün işler sırf para için değildir.

Nitekim görüyoruz ki öğretmen, yazar ve muhafızlardan çoğu, işin kutsallığı ve o işe alakaları olduğundan dolayı mesleğini seçiyorlar; onun geliri için onu seçmiyorlar.

7- Eğer iş, yüzde yüz değer kaynağı ise, o zaman neden sunuş ve talep değerinde farklılık icat ediyor.

8- Eğer değer, işin miktarına bağlı ise, o zaman elmas ve altın gibi değerli taş ve madenlerin pahalı olmasının sebebi nedir? Asıl para olan altının bizzat kendisi, değer ve işin eşitliği nazariyesini nakzetedir.

Binaenaleyh, eşyaların değeri, işçinin işiyle eşit olamaz. İş, değer icat eden sebeplerden biridir.

Değer aşağıdaki şeylere tabidir:

1- Eşyanın faydalı ve yararlı olması.

2- Kendisine ihtiyaç duyulması.

3- Cinsin az ve nadir bulunması.

4- Korunmaya kabiliyeti olması.

İzafi Değer

Marksistlerin, sermayedarlığın batıl olmasına ikinci delilleri de şudur: İşverenin aldığı fayda, işçinin çalışmasının mahsulüdür; o mahsul işçiye aittir. Bu fayda, ücretten artık bir değerdir; sermayedar delilsiz olarak onu kendisine muhtaç kılmıştır.

Gerçi sermayedarlık bizim açımızdan da doğru değildir, ama birinci asılda gördüğümüz gibi her şeyin değeri sadece yapılan işten kaynaklanmamaktadır. Artık değer şunlarla ilgilidir:

1- Ücretin adaletsiz olması ve işçinin sömürülmesi.

2- Topluma ait olan tezgah ve aracın, sermayedara münhasır olması.

3- Masraf edenleri istismar etmek.

Bu çeşit istismar, eski zamanda da halı dokuyan, bez dokuyan vs. fabrikaların çoğunda mevcuttu.

İslam aççısından İmam ve Velayet-i Fakih, toplumsal adaleti hakim kılmak için bu çeşit meseleleri göz altında bulundurabilir; hükümetin yardımıyla işçinin ve masraf edenlerin sömürülmesinin önünü alabilir.

İşçi için gerçek bir ücret ve masraf eden için de adaletli fiyat tayin edebilir. Üretim araçları için, ister çiftçilik tarlası, deniz vs. gibi tabii şeyler olsun, ister topluma ait olan fabrika ve makineler gibi şeyler olsun, onlardan vergi alıp maslahat bildiği yollarda sarfedebilir.

Kıst ve adalet icat etmek için, mesela yüzde 20 vergi alma kanununu yeterli olmayan bazı merhalelerde onu milli ilan edebilir.

Üretim Araçları

Yeni sermayedarlıktaki artık değeri, daha çok teknik ve sanatın kendisinde bilmek gerekir. İşte bu toplumdur ki, hadsiz hesapsız paralar harcayarak medrese ve okul yapıyor, milyonlarca kişinin,

aralarından bir grup alim, düşünür, mucit, süper zeka çıkması için onların tahsil masraflarını veriyor, geçmişteki ve kendi asırlarındakilerin ilmi çaba ve zahmetlerinden yararlanarak, icadı için sarfedilen işler karşılığında yüzlerce hatta binlerce iş yapabilecek ve tabiatı istihdam edecek tezgah ve araçlar yapıyor.

Sermayedar, bir bilginin zahmetlerinin eseri olan ve toplumun yardımı ve ilerlemesiyle elde edilen ve topluma ait olan ilmin mahsulünü (yani araç ve tezgâhı) almakla onu istihdam ediyor, onu kendi tekeline geçiriyor ve onunla bol bir fayda elde ediyor.

Hâlbuki şimdiki asırda insanın yerini alan tezgâh ve makine, insanın fikir, irade ve gücünün ve toplumun tekamülünün mahzarıdır ve insanlık tarihinin medeniyetinin oluşumudur ve yine insanın binlerce yıllık düşünce çabasının ürünüdür.

Makine, toplum ve insanla hiçbir ilişkisi olmayan bir ferдин tabii şuurunun özelliği olan bir bıçak gibi değildir. Çalışan bir makine gerçekte, fikrî kas ve aletlerle iş yapan bir bilginin, hatta bir toplumun beynidir. Bilahare yüzlerce yıl boyunca tezgâh ve makine şekline gelen ve iş yapan, bu toplumdur.

İmam ve Velayeti fakih, devlet vasıtasıyla, toplumsal adalet icat etmek için topluma ait olan bu çeşit makine ve edevatların, muhteri, bilgin, sermayedar ve fertlerin tekeline geçmesinin önünü alabilir.

Alim ve mucidin yaşamını temin etmekten ilave, ödül ve teşvik unvanıyla, ilim, keşif ve buluşlarını bir grup menfaatçi ve sermayedara satmaya mecbur olmamasından dolayı keşifleri için bir hak gözönünde bulundurabilir.

Nitekim İmam Humeynî (r.a) Tahrirü'l-Vesile kitabının Mesail-i Müstahdese (yeni ortaya çıkan meseleler) bölümünde şöyle yazıyor:

1- Sanatı, onu icra edenin adına yazıp başkalarını onun taklit ve teksirinden menetmek, şeriat açısından hiçbir eseri yoktur; başkalarını onun taklit ve ticaretinden engellemek de caiz değildir.

3- Böylece bazı eşyaların bir müessese veya ticarethanenin tekelinde olması şeriat açısından esersizdir ve başkalarını (herkes için) helal olan ticaret ve sanattan menetmek ve onu bazı kişilere münhasır kılmak da doğru değildir.

4- İmam (a.s) ve valisi, Müslümanların salahına olan her şeyi yapabilirler. Mesela sabit bir fiyat tayin edebilir veya bir sanatı deftere kayıt edebilir, nizam ve toplumun salahına olan ticaret vs. şeyleri mahdut kılabilirler.”[13]

Elde Edilen Kaynakları Kontrol Etmekten Bir Örnek

Topluma ait olan medrese ve okulların mahsulü, -hiçbir kimsenin, ister o kimse bilgin olsun, ister sermayedar olsun, isterse bir işçi olsun-, onların tekelinde olmamalıdır. Bu metot eskilerde,

tabip ve İslam âlimleri arasında yaygındı. Onun açık örneği, ilmi havzalarda talebe ve âlimler arasındaki metottur; şimdi de o metot medreselerde hâkimdir.

İslamî havzalar, talebelerin oturma yerini, yaşam ve tahsil masraflarını zaruret miktarınca Beytü'l-maldan temin ediyorlar. Onların, tahsil ettikten sonra, tahsillerini Beytü'l-malın parasından yaptıkları için şahsi istifadeler etmeye veya ilimlerinin mahsulünü sermayedarlara, altın ve gümüş sahiplerine satmaya hakları yoktur.

Onlar tahsil ettikten sonra Allah için halka ve İslam'a hizmet etmekle muvazzaftırlar. İşte bundan dolayı ilmiye havzalarının ustalarını, hiçbir para almaksızın bir fariza olarak tedrise başladıklarını görmekteyiz.

İrşad, tebliğ, bir camiye idare etmek ve halka imamlık yapmak için muhtelif yerlere gittiklerinde hiçbir kimseden para istememelidirler. Sadece zaruret miktarınca, halkın İslami toplumun maslahatı için verdiği Beytü'l-maldan istifade etmelerine izin verilmiştir.

Gerçi böyle bir metodun su istifadeye sebep olması da düşünülebilir. Ama bir taraftan çevreye hâkim olan adalet, takva, iman ve diğer taraftan da halkın gözetimi bu su istifadelerin önünü alıyor.

Görüyoruz ki eğer bir âlim zarurettten fazla Beytü'l-maldan istifade etmek isterse ve refahlı bir yaşama koyulursa, itibar ve adaleti halkın arasında yok oluyor ve artık hiçbir kimse ona yönelmiyor.

Tabii Kaynakları Tekelleştirmenin Önünü Almak

İslam'ın, genel servetleri tekelleştirmenin önünü almak yolunda yaptığı önemli işlerden bazıları da, madenler, ormanlar, bayır yerler, ırmaklar, denizler, dağların tepesi, sahiller, meralar vs. gibi önemli tabii kaynak ve enfalları (Allah'ın bağışladığı genel servetleri) kendi yetkisinde tutmasıdır...

Malikiyetin Ta'dil ve Ta'mimi

Diğer taraftan İslam, iman gücünü ve insan severliği takviye etmekle zenginleri, mallarını kendi

tekellerinden çıkarıp herkesin istifadesine sunmaları için vakıf, havale, hibe, sadaka, adak ve vasiyet gibi hayır işlere teşvik etmiştir.

Görüyoruz ki tarih boyunca Müslümanlardan birçoğu kendi servetlerini ihlâsla millete vakfediyorlar. Öyle ki İslamî ülkelerin hepsinde bu mallara bakmak için büyük idare ve bakanlıklar tahsis edilmiştir.

Toplumun, Fertlerin Mallarına Nezareti

Kur'ân-ı Kerim, şahısların elinde bulunan malları, onların malikiyetini muhterem saymanın yanı sıra o malların cahil kimseler vasıtasıyla zayi olmaması için toplumu o malları gözetmekle görevlendirmiştir. Çünkü Kur'ân açısından[14] mallar insanlara ait olmasıyla birlikte topluma da aittir ve toplumun kıvam ve esas mayasıdır.

İmam Humeynî'nin, Üretim Araçlarına Ait Görüşü

İmam Humeynî (r.a)'ın iş aleti hakkındaki görüşü şöyledir:

“Eğer (edevat sahibi), kendi balık tor'unu, balık avlayanın, balık tutması ve tutulan balıklar o ikisinin arasında oranla bölünmesi için onun ihtiyarına bırakırsa, böyle bir anlaşma mudarebe değil, belki fasit bir muameledir. Avcının avladığı balık istediği kadar onun kendisininindir ama tor sahibine sadece torun kirası taalluk eder.”[15]

Binaenaleyh, üretim aletlerini üretimde ortak kılmak, edevat sahibinin elde edilen faydada ortak olmasına cevaz getirmez.

10-İslamî İktisat'ta Malikiyet

Malikiyet; şeriatın insanla mal arasındaki icat ettiği alakadan ibarettir. Şeriat o malı, tayin ettiği sınır içerisinde insanın ondan faydalanabilmesi için ona has kılmaktadır.

İslam'da Malikiyet Çeşitleri

İslam'da üç çeşit malikiyet vardır:

1- Temeli iş olan şahsî ve hususi malikiyet.

2- Toprak, su, ateş, savaş ganimetleri vs. gibi bütün insanlara ait olan genel malikiyet.

Bayır yerler, ormanlar, denizler, madenler, mirassız mallar, zekat, humus, harac, cizye ve Beytü'l-mal sandığına dökülen maliyetler. Devlete ait olan bütün bu mallar, toplumun iş ve ihtiyaçları ve umumî maslahatlar için harcanır.

İslam'da Malikiyet Biçimi

Kur'ân'ın buyurduğu gibi yerin, göklerin ve içlerinde olanların tümünün asıl maliki Allah-u Teala'dır. Allah-u Teala insanı, kendi halifesi olarak yaratmış ve tabiat bağışlarını, onlardan yararlanması ve ihtiyaçlarını gidermesi için emanet olarak ona vermiştir;

şu şartla ki, onlardan yararlanmak toplumun maslahatına aykırı olmamalı ve hiçbir kimseye zararı dokunmamalıdır. Şunu da bilmeli ki, bunların karşısında sorumludur ve yakında bunların hakkında sorguya tabii tutulacaktır.

Binaenaleyh, İslam'da malikiyet biçimi, aşağıdaki eserlere sahip olmaktadır:

1- Her şey Allah'ın malıdır; çünkü o dünyada olan bütün şeylerin malikidir.

2- Allah-u Teala, dünyada olan zahiri ve batini nimetlerin hepsini, insanın kendi yararı ve maslahatı ve toplumun ondan yararlanması için ona emanet olarak vermiştir.

3- Allah-u Teala, insanı, kendi halifesi kılmıştır; işte bunun için insan Allah karşısında tasarruf ettiği mallara nispet sorumludur. İşte bu yüzden Allah-u Teala toplumu, cahil ve ehli olmayan kimselerin mallarını kendilerine vermemek ve onlara bir veli bulmakla görevlendirmiştir.

4- Eşyalara malik olmak, insanların üstünlük ölçüsü değildir; üstünlük ölçüsü, takva ve batini temizliktir.

5- Mal ve malikiyet, yaşantıda nihaî hedef değildir. Bunlar dünya maslahatı ve insanın ahireti için bir vesiledir.

Resulullah (s.a.a) buyuruyor ki:

“Yiyerek yok ettiğin, giyerek yıprattığın ve sadaka vererek baki bıraktığın şeyden başka hiçbir şeye malik değilsin.”

Malik Olmanın Yolu

İslam açısından insan, üç yol ile bir şeye hususi olarak malik olabilir:

1- Hıyazet veya önceden bir kimsenin malik olmadığı ve devlet ve millete de ait olmayan bir şeyi elde etmekle.

2- Alış, satış, bahşış, vs. şeyler gibi malı intikal etmek yoluyla.

3- Mülkiyette miras gibi bir kimsenin diğer bir kimseye mirasçı olması.

11-Serveti Kontrol Etmek ve İslam’da Malikiyet

İslam bir yandan insana malikiyet bağışlamanın, o malikiyeti başka birisine nakl etmeye ve yine o malikiyetin miras yoluyla evlatlar arasında devam etmesine müsaade etmenin yanı sıra, toplumda çalışmak ve üretim yapmak için onun alakasını artırmıştır;

diğer bir yandan da servet ve malikiyeti kontrol etmek ve malın temerküz etmesinin ve sermayedarlık rejimin diğer maksatlarının önünü alabilmesi için bazı kanunlar bırakmıştır. Bu kontrol eden kanunlar şunlardan ibarettir:

1- Servetin tekasür ve temerküz yollarından biri de, madenleri, ormanları, denizleri, bayır yerleri sahiplenmek ve tasarrufta bulunmaktır. İslam bunları ferdi malikiyetten çıkarıp Enfal unvanıyla, toplumun ihtiyaçlarına masraf edilmesi için şeriatın tayin ettiği adil bir yöneticinin ihtiyarına bırakmıştır.

2- Şahsî ve hususi malikiyetin temelini işlemek kılmıştır; insan, o zaman yere malik olabilir ki, onun üzerinde işlemiş (ve zahmet çekmiş) olsun.

3- İslam, burjuvazilik hasletini kınamıştır. Müslümanın, kendisinin ve ailesinin günlük masrafından fazlasını bir köşeye bırakıp biriktirmeye hakkı yoktur. Bu malın topluma ait olduğunu da göz önünde bulundurmalıdır.

O parayı (veya malı), toplumun ondan faydalanması için kazanç, ticaret ve üretim işlerine bırakmalıdır. İşte Kur'ân-ı Kerim, mal, servet, altın ve gümüş biriktirmeye çalışan kimseler için ağır ceza tayin etmiştir:

"Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayan kimselere acıklı bir azabı müjdele. Bunların üzerlerinin Cehennem ateşinde kızdırılacağı gün, onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak (ve) işte bu, kendileriniz için yığıp sakladıklarınızdır; öyleyse yığıp sakladıklarınızı tadın (denilecek)."[16]

Altın ve gümüş daha çok mübadele ve muamele vesilesi olduğundan dolayı rayiç sikkeleri daha fazla onlardan yapıyordular. Altın ve gümüş biriktirmekten maksat da; para, gelir ve servetin birikmesidir diyebiliriz.

Bugün dayanağı altın ve gümüş olan kağıt paranın rolü, altın ve gümüşün, ayetin indiği zamandaki sahip olduğu rolün aynısıdır. İşte bu yüzden rivayetlerde dirhem ve dinarı biriktirmeye de hazine (kenz) denilmiştir:

İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur: "On iki bin dirhem kenz (hazine) sayılır."[17]

Binaenaleyh, İslam, kenzin ve bir toplumun iktisadı ve tebadül vesilesi olan altın, gümüş ve paranın rakid olmasının şiddetle önünü almaktadır.

4- Diğer taraftan da servet biriktirilmesini nehyetmenin yanı sıra onu zaruri olmayan yerlerde harcamayı, ziynet, yemek vs. eşyaları almakta haddi aşmayı yasaklamıştır:

"Ey Âdemoğulları, her mescit yanında ziynetlerinizi takının. Yiyin, için ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."[18]

İmam'ı Sadık (a.s.), bu ayetin tefsirinde şöyle buyuruyor:

"Allah-u Teala bir kimseye bağışta bulunduğunda (ve ona bir mal verdiğinde), O'nun yüce olduğundan; bir kimseden de esirgediğinde O'nun aşağı olduğundan dolayı olduğunu mu sandın? Asla böyle değildir;

fakat mal Allah'ın malıdır; onu insanların yanında emanet bırakmaktadır ve onlara o maldan orta halli yemeleri, orta halli içmeleri, orta halli giymeleri, orta halli evlenmeleri,

orta halli binek alıp binmeleri ve artık kalanı mümin fakirlerin perişanlıklarını gidermek için onlara döndürmelerinden dolayı onlara izin vermiştir. Kim böyle yaparsa yediği, içtiği, bineği ve nikâhı helal olur; aksi takdirde o mal insana haram olur."

Daha sonra Hazret ayetin son bölümüne teveccühen şöyle buyurdu:

"İsraf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. Acaba Allah-u Teala bir kimseye emanet olarak bir şey verdiğinde, onun, o mal ile yirmi dirhemlik bir at ona yeterli olduğu halde on bin dirheme bir at alabileceğini mi sandın?..."[19]

5- İslam hükümeti, makam ve kudretten su-i istifade ederek refah ve zevkleri için çok mallar toplayıp onları fesat ve tecavüz uğrunda harcamak isteyen zalim ve zorbacıları mahkûm edip onları kendi makamlarından uzaklaştırmaktadır. Çünkü bu çeşit fertler toplumun ekonomi ve ahlakının bozulmasına sebep olmaktadır.

6- İslam'da, altın ve gümüş kapları alıp satmak, onları kullanmak ve hakeza altın yüzük ve ipek elbiseler, ziynet olarak erkekler için haramdır. Bu kanun insanların, birbirleriyle rekabet ederek toplumun servetini kap ve ziynet eşyaları şeklinde rakit bırakmamalarına ve ziynet eşyalarını, birbirlerine karşı iftihar ve tekebbür vesileleri yapmamalarına sebep olmaktadır.

7- İhtikâr ve faizi haram kılmak; servetin toplanmasını önlemek ve onu kontrol etmek için en önemli vesilelerden biridir.

8- Maliyet, humus, zekât, adak ve sadaka almak ve onları halkın ihtiyaçlarını gidermek yolunda sarf etmek, serveti tâdil etmenin ve malları camiada yaymanın en önemli amillerinden biridir.

9- Eğer bunca kontrol edici faktörlere rağmen yine de bazen tekasür ve servetin tekelleşmesiyle karşılaşılırsa, şeriatın salih hakimi, ağır vergiler tayin etmekle onun önünü alabilir.

10- İnfak, karzü'l-hasene (güzel borç) ve kardeşlere yardım etmeye ait ahlakî düsturlar. Nitekim Kur'ân namaz kılanların sıfatı hakkında şöyle buyuruyor: "(Gerçek namaz kılanlar) o kimselerdir

ki, mallarında fakirler ve mahrumlar için belli bir hak vardır.”

Bir de İslamî kardeşlik ki üç mertebeye sahiptir:

- a) Kendi ihtiyaçlarını giderdikten sonra din kardeşinin de ihtiyaçlarını temin etmek (ihسان).
- b) İhtiyaçları gidermekte İslamî kardeşi kedisıyla eşit saymak (beraberlik).
- c) Din kardeşini kendisine nispet üstün saymak ve kendi ihtiyaçlarını gidermeden onun ihtiyaçlarını gidermek (fedakârlık).[20]

11- Hasbe Dairesi

İslam'ın kadılık tezgâhının Hasbe[21] isminde bir dairesi vardır, onun nezaretçisine muhtesip veya sahibü's-suk denir.

Bu dairenin işi toplumda iktisadî emniyeti korumaktır. Örneğin:

- 1- Esnafın, geçit yolunu kapatmasına, eşyaları yolun üzerine bırakmasına ve gelip gidenlere zahmet vermesini engellemek.
- 2- Esnaf ve mağaza sahiplerinin terazi ve taşlarını teftiş etmek ve fiyatları kontrol etmek.
- 3- Stokçu ve menfaatçi tüccarları gafil avlamak ve stok edilmiş erzak ambarlarının anahtarlarını kırmak.
- 4- Dini, dolandırıcılık vesilesi kılan ve fiyatları yükselten kimseleri cezalandırmak.

İslami hükümette, Hasbe idaresi, her yerde ve her zaman halkın hizmetindedir; bütün alanlarda ve mamur mekânlarda, ticarî ve içtimaî yerlerde süratle halkın muhtelif sınıflarının ekonomi ve huzurlarını korumaya koyuluyorlar.[22]

[1] - Nisa/5

[2] - Kehf/46

[3] - Mülk/15

[4] - "Eş-Şuyuiyye el-yevm ve ğeden", Dr. Ahmed, Dr. Hasan, Ustad Celaledin Farsi, Dr. Zekeriyya İbrahim, Üstad Mahmed Akkad... Bas. Beyrut, Darü'l-Türa's'il-İslamî, 1947, S. 188.

[5] - "Hukuk-u Karger, ez Didgah-i Sermayedari, Komünizm ve İslam", Bakır Şerif el-Karaşî

[6] - Ed-Düstur'us-Sovyetî, S.103

[7] - Zuhurf/32

[8] - Mâide/1

[9] - A'raf/85

[10] - Nizam-ı Siyasi ve İktisadî Fi'l-İslam, s.3839. Müellif: Dr. Yusuf Hamid'ul-Alim, Darü'l-Kalem Matbaası, Beyrut, Yıl:1975

[11] - "Belşuvikî", Berterend Rasil

[12] - Bu konu, Şehit Mutahhari'nin "Mebahis-i İktisadî" kitabından alınmıştır

[13] - Tahrirü'l-Vesile, c.2, s.626

[14] - Nisa/5

[15] - Tahrirü'l-Vesile, c. 1, s. 609-610

[16] - Tevbe/34-35

[17] - Tuhafu'l-Ukul, İmam Bakır (a.s) bölümü

[18] - A'raf/31

[19] - Biharü'l-Enver, c.75 s.305

[20] - İhyau'l-Ulumu'd-Din, Gazali, İslamî Uhuvvet bölümü.

[21] - Dava açmaya ihtiyaç duyulmayan işler hususunda halkın arasında hükmetmeye Hasbe ve onun nezaretçisine Hasbe Valisi denir. Bu çeşit işler, çabuk yapılması için valinin veya özel bir yöneticinin gözetimi altında yer alır.

[22] - Şu kitaplara müracaat edilsin: İbn-i Haldun, s.196; el-Ahkamu's-Sultaniyye, el-Maverdî, s. 61-72; Hutatu'l-Mukrizi, c. 1, s. 463-464; Tarihu'l-İslam, Dr. İbrahim Hasan, c. 1, s.489-490. .Adalet ve Kaza der İslam, s. 159-168